

lana» en unes ordenances d'hospital dels Hospitalers o Templers, datades de 1181 (Miret i Sans, *Templ. Hosp.*, p. 540), «e son capell en lo cap», Jaume I (24), «capell defén lo cap qui és lo pus alt e pus principal membre qui sia en home», Lull (*Ord. de Cap.*, 23v); cf. les formes del baix llatí de Cat. (*capellus* des de 1017) en Bast.-Bass., 378. Del ll. vg. *CAPPELLUS*, 'barret, capell', comú a totes les llengües romàniques d'Occident, i documentat en llatí en glosses (almenys des del S. ix, potser anteriors (*galerus: capello*), *CGL* v, 522.21, 569.31; vi, 481, 211); però en el sentit de 'barret, capell' és propi del romànic italo-gàl·lic (it. *cappello*, fr. *chapeau*, cat.-oc. *capell*), mossàr. *kapél* *RMa.*, i el manlleu antic bc. *kapelu* 'gorra', cf. *DCEC* I, 656a2ss.), com a restricció de la idea genèrica de 'cobre-cap', 'capçada de diverses coses', en què ha restat més vigent en cast.-port., i que pogué tenir alguna extensió en el català preliterari.⁷

Després de l'Edat Mitjana ha reculat en l'esfera popular l'ús de *capell*, en el Princ. i País Valencià sobretot, davant els sinònims *barret* i *sombrero* (castellanisme). Resta usual en algun àrea extrema del Nord i Nordoest: sembla ser encara vulgar en parlars ribagorçans (a Sopeira, Oliva, *CongLIC*, 1906, 423); però sobretot a les Illes. És el barret del vestit popular en bastants pobles de la Serra mallorquina (Estellencs, 1964), i més especialment el barret de pèl de cabra dels pastors (Mallorca, en especial dels de cabrum a Manacor, *BDLC* ix, 317); a Menorca en la pagesia es manté ben vigent amb aplicació general: «en es termes d'Alahó i Migjorn Gran, en acabar ses segades i de sembrar es blat, l'amo i missatges, fora *capell*, i girats a sa Muntanya del Toro resen ajoniats una salve a la Mare de Déu» (Camps Merc., *Folkl. Men. de la Pagesia* I, 65). A Eivissa ha seguit amplament vigent («*capell*: sombrero», PzCabrero) i en particular aplicat al típic barret de palla o païola de la pagesa eivissenca (1963; cf. les fotos en Spelbrink, *BDC* xxv): igualment les dones de Formentera (1963). No manquen de connexió amb *capell* 'barret', si bé també n'hi ha amb el sentit etimològic més ample de què hem parlat a la nota 7: andorrà *capellina* 'la garba doblegada amb què es corona el cavalló de garbes' (Arcavell, 1936) = cat. ant. *capellina* 'peça de l'armadura que s'adaptava al cap del guerrer' [Jaume I], 'certa peça de vestit que cobreix el cap', etc. (*AtcM*), arag. ant. *capellina* amb aquell sentit [1350, *RFE* xxii, 121]; **capèla* val. 'certa mena de cofadura que vol ser elegant o efeminada';⁸ potser també maestr. *capelló* 'turonet' («veu aquell *capelló*?», Viñaròs, 1960, o està per **capolló*?, cf. a *CAP*). El derivat *capeller* 'barretaire' resta vigent a Mall. (*BDLC* xiii, 28); *capellera*; *capelleratge*; *capellera*; *ampolla de* **capillera* nom d'una classe d'ampolla, no sé en quin sentit exacte (potser proveïda d'una mena de tap o cobertor especial, i per això derivat de *capell*) que usa Pitarra parlant d'uns assistents que serveixen una beguda, i apareixen amb safata, «cada un ab una *ampolla de capillera*, plat y xicra», *Si us plau per força* (*Singlots Po.*, p. 339).

Una sèrie de variants sufixals no s'aparten gaire del sentit de 'cobre-cap', en part més afins a la idea de 'capell, capellina', en part més a la idea de 'caputxa' i coses anàlogues. *Caparulla* 'el cim culminant d'una muntanya': «la *kaparúla* de Montgó», a Dénia (algun cop diuen *kaparúla*), 1962 (on pot haver-hi també contacte amb *copa* i el seu grup (cf. cast. *copete*); a Xàbia diuen més aviat «la *karapuçèta* del Montgó» (< *caparutxeta*); que també ha estat nom de cim molt més a Ponent: *el Caporutxo* és el tossal que separa el domini català del castellà damunt la Font de la Figuera, i cf. *caputxet* 'turonet' que sento a Salem (1963) parlant de *L'Armut*, però a Eivissa *caparulla* pot ser una caputxa («començava amb una *kəpə-rúla* ---» sento a St. Vicent de sa Cala (1963) i ho apliquen així mateix a la mena de caputxa que forma el gros del cos dels molluscs.⁹ Hi ha contacte més estret amb el grup de *caputxa* en la variant *caperutxa*: especialment men. *kərapúçə* (*BDLC* viii, 263); Giese cita un val. *caraputxa* per a una mena de 'barraca de guardar eines de conreu' (*BhZRPb*. lxxxix, 27n.) que m'és desconegut i no sé si és fidedigne; el que existeix en tot cas és *karapúçə* per a l'espècie de caputxó d'abelatge amb què capcen els ruscs d'abelles de confecció rústica local, amb cordellades d'espart (a Bellús, Xàtiva, 1962), mentre que això es diu simplement *la caputxa* en els que fan a Pinet i a Sallent de Xàtiva (on els fan de sisca, però la *caputxa* de fenàs = abellatge), 1963, d'altra banda a la Vall de Guadalest, és *kapús* (Benimantell, 1963), país tan conservador que això ens hi fa pensar per a tot plegat en el mossàrab;¹⁰ de *caparutxa* ve el derivat *caporutxar* a Elx «operació consistent en doblegar cap amunt les palmes i lligar-les fortament, donant-los una forma cònica per tal que es conserven blanques, no verdes» (*BSCC* xvii, 283), o bé *encapuruchar*, que ho fa el palmerer enfilant-se amb mans i peus pel tronc de les explotables, el diumenge de rams (reportatge de Fco-GSeijo, en una revista alacantina, estiu de 1972).

Caputxa [1370]: mot d'història i difusió complexa en romànic: fou decisiva la fundació de l'Orde de Sant Francesc l'any 1210 en l'expansió dominant de les formes en -ç- (encapçalades per l'it. *cappuccio*) en les llengües romàniques, des de finals de l'Edat Mitjana, però formes anteriors es troben esparses en bastants parlars hispànics, del Nord de França i d'altres, totes provinents de la idea de 'caputxó' inclosa ja en la noció de l'ètimon llatí *CAPPA*, i després distingida de la del primitiu en la formació diminutiva del b. ll. *capucium* o *caputium* (documentat a Sicília des de c. l'a. 1100), it. *cappuccio* [Dante], veg. *DCEC* (s. v. *capucho* I, 659b). En català trobem ja «una *capuxa* de seda, en la qual ha 12 botons --- que són de mestre Johan joglar de Paris», any 1370; «sarzils blancs o burells per fer *caputxos* a pastors he a gent de mar e lauradors», any 1424 (Àlart, *InuLC*, s. v. *capula*); el mot femení segueix essent el dominant i normal en la nostra llengua, també en vells romanços de la part antiga del període decadent: «sa germana 'l ⁶⁰ Rossell d'Horta per mullé me la vol dà: / porta ca-